

SERBSKIE KOŁOKWIALIZMY CZASOWNIKOWE Z PREFIKSEM NA-

ROBERT BOŃKOWSKI

Uniwersytet Śląski

SERBIAN COLLOQUIALISMS WITH THE PREFIX NA-. Verbs form the most numerous group of colloquialisms. They allow almost limitless creation of new colloquial expressions that denote different actions. This article describes Serbian colloquial verbs with the prefix *na-* on the basis of contemporary linguistic material. The author reveals the high productivity of the prefix *na-* in relation to both Serbian as well as borrowed roots.

Keywords: Serbian language, colloquial word, verb, prefix *na-*.

Czasowniki stanowią najliczniejszą grupę kolokwializmów¹. Tworzone są niemal bez ograniczeń od podstaw rzeczownikowych, przymiotnikowych, jak i czasownikowych. Mogą one oznaczać różnorakie czynności. Najczęściej konstruowane są drogą derywacji sufiksальной i prefiksальной. Między tymi dwoma mechanizmami zachodzą jednak istotne różnice. Sufiksacja *implikuje zmianę kategorii słowotwórczej lub podkategorii leksykalno-semantycznej derywatu. (...) Jej istota polega na przekształceniu tematu należącego do pewnej klasy wyrazów w formację należącą do innej klasy* [Giermak-Zielińska 1979: 9]. Funkcja prefiksacji natomiast ogranicza się do modyfikacji treści podstawy, nie wpływając na zmianę kategorii gramatycznej, *...może co najwyżej nadać derywatowi pewne odcienie znaczeniowe dotyczące charakteru czynności, jej przebiegu itd.* [Giermak-Zielińska 1979: 9]. Derywacja

¹ Obserwując badania serbskich lingwistów i nazewnictwo serbskie można stwierdzić, że w serbskiej nomenklaturze terminy *żargonizm* i *wyraz potoczny* są synonimiczne, co różni nomenklaturę serbską i polską. W ujęciu polskim żargonizmy używane są tylko przez pewne kręgi społeczno-kulturowo-zawodowe, a potoczmy, o ile nie są regionalizmami, przez wszystkich użytkowników języka w uwarunkowanym kontekście komunikacyjnym.

przedrostkowa bywa też czasami nazywana derywacją typu semantycznego w odróżnieniu od syntaktycznej derywacji przyrostkowej [Giermak-Zielińska 1979: 10].

Sama prefiksacja służy do wyrażania przestrzennej charakterystyki czynności, a sam prefiks najczęściej modyfikuje znaczenie czasownika podstawowego i zasadniczo ustala aspekt na dokonany [Giermak-Zielińska 1979: 8–17]. Należy ona do najbardziej produktywnego sposobu tworzenia nie tylko serbskich, ale i słowiańskich czasowników [Babić 1986: 493]. Formacje tworzone przy użyciu przedrostków z reguły posiadają aspekt dokonany, natomiast sam zabieg nosi nazwę perfektywizacji [Babić 1986: 475–510, Klajn 2002: 240–241].

Jednym z nich, prefiks *na-*, jest jednym z najbardziej produktywnych nie tylko w serbskiej, ale w ogóle w słowiańskiej derywacji czasownikowej. Może on wskazywać np. na:

1. wykonanie czynności zrealizowanej w dużym stopniu [Babić 1986: 497], a sam czasownik w tym wypadku jest zwrotny (por. np.: *naigrati se* vt ‘nagrać się, nabawić się’, *naplivati se* vt ‘napływać się’);
2. przemieszczeniu się w kierunku wierzchniej części danego lokalizatora. Przemieszczeniu temu towarzyszy świadoma lub nieświadoma postawa sprawcy czynności [Krupianka 1979: 27] (por.: *naskočiti* vt ‘naskoczyć’);

Ivan Klajn w swojej pracy *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Prvi deo. Slanganje i prefiksacija* [Klajn 2002: 257–259] klasyfikuje i charakteryzuje następujące znaczenia prefiksu *na-*:

- (1) У просторном значењу предлога на овај префикс долази у многобројним прелазним глаголима као навући, нам(ј)естити, натаћи, насадити, набити (...). Ови глаголи траже допуну на с акузативом (навући на нешто и сл).
 - (а) исту рекцију (на + акуз.) имају и навести, нат(ј)ерати, нагнати, па и неки глаголи који немају везе с кретањем, као научити (се), навићи (се), навадити (се) и сл.
 - (б) случајни контакт с неком препреком на путу означавају непрелазни глаголи наићи, нагазити, нелет(ј)ети (...) и сл. Блиски њима по значењу, али без допуне с предлогом на, јесу прелазни глаголи напипати, нањушити (...) и сл.
 - (в) радњу НА некој површини означавају и глаголи као написати, нашкрабати (...) нацртати, насликати (...) али пошто не спадају у глаголе кретања, могу допбити само на + локатив као необавезну допуну (...).
 - (г) нагло кретање већег броја живих бића значе (...) нагрнути, нахрупити, као и навалити у једном од својих значења.
- (2) Започету или само мањим делом остварену радњу означавају начети, начути, нагристи (...) и сл. (...).
 - (а) радњу остварену у приличној мери означавају (како изгледа само прелазни) глаголи набрати, накупити (...) напећи (...) и сл. Њима можемо додати и повратне глаголе као намучити се,

напатити се (...) и сл. (треба запазити да су ови глаголи повратни и у облику без префикса).

(6) Јачу сативност, у смислу „до миле воље”, „до крајњих граница”, изражавају глаголи који тек уз додатак префикса постају повратни (...): наспавати се, нажив(ј)ети се, најести се (...).

(3) Само функцију перфективизације префикс обавља у наквасити, нахранити, наљутити, научити (...) и многим другим прелазним глаголима. Доста је и повратних (насмејати/-ијати се, насм[иј]ешити се, нашалити се (...), а знатно мање непрелазних (нашкодити, настрадати [...]))².

Serbski lingwista uważa też, że poza taką klasyfikacją powinny pozostać czasowniki, w których zmiana znaczenia w odniesieniu do czasownika podstawowego jest zupełnie nieprzewidywalna, a to z kolei implikuje niedefiniowalność znaczenia prefiksu (por. np.: *наставити*, *набавити*, *наплатити*, *напасту* itp.) [Klajn 2002: 258–259].

Jeśli chodzi o serbskie czasowniki potoczne derywowane prefiksem *na-* to truizmem byłoby stwierdzenie, że podlegają one tym samym regułom derywacyjnym, co czasowniki

- 2 [w oryginale i tłumaczeniu na język polski podkreślenia moje – R.B]. W znaczeniu przestrzennym przyjmów ten prefiks dodawany jest do wielu czasownikach przechodnich, jak *навућу* ‘wciągnąć, nawlec’, *нам(ј)естити* ‘ustawić, umieścić, urządzić, nastawić, wstawić’, *намаћу* ‘natkać, naciągnąć, nasunąć, napakować, nadziać’, *насађити* ‘posadzić, zasadzić, nasadzić’, *набити* ‘nabić, nasadzić, napchać, wbić’ (...). Czasowniki te potrzebują dopełnienia *na-* w akuzatywie (*навућу на нешто* ‘nawlec na coś’ itp.). (A) identyczną rekcję (*na* + akuz.) posiadają *навестити* ‘doprowadzić, nawlec, przytoczyć’, *нам(ј)епастити* ‘napędzić, popędzić, zmusić, przynaglić’, *нагнати* ‘nagnać, napędzić, zapędzić, zmusić’, jak też pewne czasowniki nie posiadające związku z ruchem, jak *научити (се)* ‘nauczyć się’, *навићу (се)* ‘przywyknąć, przyzwyczaić (się), nabrać przyzwyczajenia’, *навађити (се)* ‘przywyknąć do czegoś, przyzwyczaić się’ itp. (B) przypadkowy kontakt z jakąś przeszkodą na drodze oznaczają czasowniki nieprzechodnie *наућу* ‘znaleźć’, *нагађити* ‘nadepnąć’, *нелет(ј)ету* ‘nalecieć’ (...) itp. Według znaczenia bliskie im, ale bez dopełnienia za pomocą przyimka są czasowniki przechodnie *напунати* ‘namacać, domacać się’, *нањушити* ‘wywęszyć, zwietrzyć, zwąchać, wytropić’ (...) itp. (C) czynność *NA* jakiejś płaszczyźnie oznaczają też czasowniki takie, jak *напучати* ‘napisać’, *нашкробати* ‘naskrobać’ (...) *нацртати* ‘naszkicować’, *насликати* ‘namalować’ (...) ale ponieważ nie zaliczane są do czasowników ruchu mogą one posiadać tylko *na* + lokatyw jako nieobowiązkowe dopełnienie (...). (d) nagły ruch większej liczby istot żywych oznaczają (...) *нагрудити* ‘nagromadzić, natłoczyć się, tłumnie się pchać, nagarnąć’, *нахрунути* ‘wtargnąć, zaskoczyć kogoś’, jak i *навалити* ‘1/ napaść, zaatakować, wpaść; 2/ narzucić, nałożyć’ w jednym ze swoich znaczeń. (2) Czynność zapoczątkowaną lub tylko w mniejszej części wykonaną oznaczają *начети* ‘zacząć, zapoczątkować’, *начути* ‘nauczyć’, *нагрудити* ‘nadgryźć’ (...) itp. (...). (A) Czynność wykonaną w odpowiedniej mierze oznaczają (wydaje się tylko przechodnie) czasowniki *набрати* ‘nazbierać, nabrać, nagromadzić’, *накупити* ‘nabrać, zebrać, nagromadzić’ (...), *напећу* ‘napiec’ (...) itp. Do nich możemy dodać także czasowniki zwrotne *намучити се* ‘namęczyć się’, *напатити се* ‘namęczyć się’ (...) itp. (należy zauważyć, że czasowniki są zwrotne również w formie bez prefiksu). (B) Silniejszą satywność, w sensie ‘ile się chce, do woli’, ‘do granic możliwości’, wyrażają czasowniki, które dopiero w wyniku dodania do nich prefiksu stają się zwrotnymi (...): *наспавати се* ‘naspać się’, *нажив(ј)ету се* ‘nażyć się’, *најесту се* ‘najeść się’ (...). (3) Funkcję perfektywizacji prefiks [*na-* – R.B.] posiada w *наквасити* ‘namoczyć, zmoczyć, zwilżyć’, *нахранити* ‘pożywić, nakarmić’, *наљутити* ‘rozgniewać, zirytować kogoś’, *научити* ‘nauczyć, przyzwyczaić’ (...) i w wielu innych czasownikach przechodnich. Sporo jest też [czasowników – R.B] zwrotnych (*насмејати/-ујати се* ‘roześmiać się, uśmieć się’, *насм[иј]ешити се* ‘uśmiechnąć się’, *нашалити се* ‘zażartować, pożartować, nażartować się’ (...), a znacznie mniej nieprzechodnich (*нашкођити* ‘zaszkodzić’, *настрадати* ‘wpaść, wyjść na czymś źle, ponieść szkodę’ [...])).

należące do zasobu standardowej odmiany języka. Derywacja odbywa się w ten sam sposób, a różnica polega jedynie w użyciu. Dlatego więc opis znaczeń prefiksu *na-* zaproponowany przez I. Klajna można odnieść również do tej części zasobu leksykalnego języka serbskiego z zaznaczeniem, że poza zapożyczeniami (możemy mówić wówczas o zapożyczeniach morfemowych do słownictwa żargonowego / potocznego) wszystkie pozostałe posiadają swoje sekundarne znaczenie żargonowe / potoczne. Możemy sądzić, że we współczesnym języku serbskim, podobnie jak w innych językach występują

... dwie podstawowe grupy jednostek potocznych (...). Do pierwszej grupy należą wyrazy wyspecjalizowane do użycia wyłącznie w mowie potocznej w swoim podstawowym i jedynym użyciu. Druga grupa zaś obejmuje jednostki, które zaliczają się do potocyzmów poprzez niektóre ze swych znaczeń, oraz poprzez znaczenie przenośne [Sotirov – Mostowska – Mokrzycka 2011: 10].

Przyjrzyjmy się więc serbskim czasownikom żargonowym / potocznym posiadającym prefiks *na-*³. W takim oglądzie możemy uwzględnić znaczenie samego prefiksu, a także (już po procesie derywacji) wielość znaczeń w ramach tego samego rdzenia. Nie należy zapominać także o leksemach użytych w znaczeniu przenośnym, powstałym przez metaforę i metonimię. Zapożyczenia semantyczne ze względu na podobieństwo kształtu bądź działania są również widoczne. W ramach łączliwości z formami rodzimymi i zapożyczonymi możemy spotkać się z np. z następującymi formami:

1. Zapożyczenia morfemowe, por. np:

nabudžiti vt ‘pojačati, frizirati makinu, abortovati, ali i ugraditi jače komponente u komp, staviti moćniju konfiguraciju; ugraditi silikone, dati po stajlingu, namuniti se, biti fenserica’
 < *budžiti* vi ‘činiti većim i boljim nego što jeste’ (z tur. *buç* i *bucu* ‘laska, gruby kij’
 (*Laptop nabudžiti tako što uvek možete dodati rama ili veći hard⁴*);

naflekati se vt ‘napiti se, opiti se’

3 Użyte w pracy czasowniki z prefiksem *na-* wyekscerpowano i zdefiniowano za: Imami 2007; Gerzić – Gerzić 2002; Gerzić 2012; Andrić 2005; Ćirković 2011.

4 Vukajlija *www* (dostęp 07.05.2016).

< *flekati se* vi ‘pravdati se, izgovarati se’ (z niem. der *Fleck* ‘plama, skaza, zaciek’);

nafurati se vt 1. ‘nahodati se, napešačiti se (*młodz.*)’; 2. ‘intravenozno ubrizgati drogu (*nark.*)’

< *furati* vi (wiele znaczeń, por. np.: 1. ‘zabavljati se (s devojkom ili mladićem)’; 2. ‘ići, kretati se’; 3. ‘nositi’;

4. ‘praktikovati, sprovoditi’; 5. ‘delovati (droga [*nark.*])’; 6. ‘hodati, brzo ići, trčati’; 7. ‘bežati’; 8. ‘voziti se, prevoziti se nekim prevoznim sredstvom [*žarg.*]’⁵) < *fura*?⁶ f ‘*reg. arch.* ‘prevoz putnika ili tereta uz novčanu nadoknadu’ (z niem. die *Fuhre*)⁷;

narihtati vt ‘podesiti, poravnati’ (dostosować, dokładnie dopasować, wyrównać)

< *rihtati* vi ‘ravnati, podešavati, složiti, poravnati, naviti’ [(z niem. *richten* ‘równać’ (wyrównywać, dostosowywać)];

(*Pripremite uveče toplomer i to tako što ćete ga “narihtati” da pokazuje temperaturu koja je ispod 35 stepeni*⁸);

naštrebati vt ‘naučiti napamet’ (*ucz., młodz.*)

< *štrebati* vi ‘stalno, odnosno naporno učiti (*ucz., stud.*)’ (z niem. *streben* ‘trudzić się, być pilnym’) itp.

2. Formacije rodzime, por. np.:

nacrtati vi *iron.* ‘objasniti’

< *crtati* vi ‘rysować, kreślić’

(treba da mi nacrtáš! = treba preciznije da mi objasniš!);

nacrtati se vt 1. ‘upadljivo stajati u nekom mestu’; 2. ‘pojaviti se na nekom mestu’

5 Znaczenie ósme za: Rečnik 2007: 1451.

6 Za: Klajn – Šipka 2008: 1369.

7 Ibidem.

8 Zdravaiprava www (dostęp 07.05.2016).

	< <i>crtati</i> vi ‘rysować, kreślić’ (<i>da se <u>nacrtaš</u>!</i> = <i>da te vidim!</i>);
<i>naježiti se</i> vt	‘silno se oduševiti’ < <i>jež</i> ‘kratka oštra fryzura, kratka fryzura sa želatiniranim pramenovima kose’ (<i><u>naježiti se</u></i> od <i>sreće</i> = biti vrlo srećan);
<i>napevati</i> vt	‘govoriti, obećavati (<i>młodz.</i>)’ < <i>pevati</i> vi ‘potkazivati [donosić, denuncjować]’;
<i>natrtiti</i> vt	1. ‘vršiti obljubu’; 2. ‘vršiti obljubu odostrag’; 3/ ‘nauczyć rozumu’ < <i>trtiti</i> vi ‘obljubljivati’ (<i>obsc.</i>) (<i>Jednom ću te gadno <u>natrtiti</u>!</i> = jednog dana ću te naučiti pameti!);
<i>navariti se</i> vt	‘drogirati se (hašišom ili marihuanom)’. Ale <i>navariti se kod nekoga na gajbu</i> = doći u nečiji stan ili kuću (<i>młodz.</i>) < <i>variti</i> vi 1. ‘pripaljivati cigaretu za cigaretom’; 2. ‘pušiti marihuanu’; 3. ‘podnositi’;
<i>napržiti</i> vt	1. ‘ostrastiti’; 2. ‘oduševiti’; 3. ‘silno poželeti’, ale tež: 4. ‘podstaći (nekoga) da veruje u nešto što nije istina (...)’; 5. <i>napržiti na disk</i> = snimiti materijal (na CD ili DVD) < <i>pržiti</i> vi ‘wiele znaczeń, ale tež: 1. ‘lagati, zavarovati, obmanjivati’; 2. ‘ubeđivati’; 3. ‘mamiti’; 4. ‘podizati nekom raspoloženje’; 5. ‘nasnimati na CD ili DVD’ – pierwotne znaczenie ‘parzyć’ (<i>Batić je kiselo prihvatio izvinjenje i objašnjenje da su ga „<u>napržili</u>”</i>);
<i>napržiti se</i> vt	‘preterano se oduševiti’ < <i>pržiti se</i> (na) ‘preterano se oduševljavati’ (<i>napržio se na tebe!</i> = zaljubio se u tebe!) itp.

Przedstawione powyżej przykłady wskazują na produktywność prefiksu *na-* i na możliwość łączliwości z tematami zarówno rodzimymi, jak i zapożyczonymi.

Wykaz skrótów:

arch.	archaicznie
iron.	ironicznie
młodz.	żargon młodzieżowy
nark.	żargon narkomanów
obsc.	obscenicznie
reg.	regionalnie
stud.	studencko
ucz.	uczniowsko
vi	aspekt niedokonany
vt	aspekt dokonany
żarg.	żargonowo

BIBLIOGRAFIA

- Andrić 2005:** Andrić D., *Rečnik žargona. Dvosmerni rečnik srpskog žargona i žargonu srodnih reči i zraza. Drugo, znatno dopunjeno izdanje*, Zepter Book World 2005.
- Babić 1986:** Babić S. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU – Globus, Zagreb 1986.
- Ćirković 2011:** Ćirković S.C., *Rečnik urbane svakodnevnice. Maske/kulise pred licem vremena*, HESPERIAedu, Beograd 2011.
- Gerzić – Gerzić 2002:** Gerzić B., Gerzić N., *Rečnik savremenog beogradskog žargona*, Istar, Beograd 2002.
- Gerzić 2012:** Gerzić B., *Rečnik srpskog žargona (i žargonu srodnih reči i zraza)*, SA, Beograd 2012.
- Giermak-Zielińska 1979:** Giermak-Zielińska T. *Polskie czasowniki przedrostkowe o znaczeniu przestrzennym i ich odpowiedniki w języku francuskim*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1979.
- Imami 2007:** Imami P., *Beogradski frajerski rečnik. III dopunjeno izdanje*, NNK International, Beograd 2007.
- Klajn – Šipka 2008:** Klajn, I.; Šipka, M. *Veliki rečnik stranih reči i zraza. Treće dopunjeno i ispravljeno izdanje*. Novi Sad: Prometej, 2008.
- Klajn 2002:** Klajn I. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Prvi deo. Slaganje i prefiksacija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Institut za srpski jezik SANU, Beograd 2002.
- Krupianka 1979: Krupianka A. *Czasowniki z przedrostkami przestrzennymi w polszczyźnie XVIII wieku*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Prace Wydziału Filozoficzno-Filologicznego 27/2, Warszawa – Poznań – Toruń 1979.
- Rečnik 2007:** *Rečnik srpkoga jezika*. Novi Sad: Matica Srpska, 2007.
- Sotirov – Mostowska – Mokrzycka 2011:** Sotirov P., Mostowska M., Mokrzycka A, *Bułgarsko-polski słownik leksyki potocznej*, T. I (A-J), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.
- Vukajlija www:** *Kako nabudžiti laptop? – Vukajlija. Rečnik slenga*, <vukajlija.com/forum/teme/61784-kako-nabudžiti-laptop> (dostęp: 07.05.2016).
- Zdravaiprava www:** *Izmerite temperaturu i proverite rad štitne žlezde. – Zdrava&prava*, <www.zdravaiprava.com/3386-2/> (dostęp: 07.05.2016).